

Олена Мартинюк,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Віктор Гладуш,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ПРАКТИЧНА РОБОТА ПЕДАГОГА З РОЗВИТКУ АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Практична робота педагога з розвитку адаптивних здібностей молодших школярів з мовленнєвими порушеннями охоплює багаторівневий та комплексний підхід, що поєднує діагностику, корекцію, розвиток соціальних навичок і забезпечення підтримуючого середовища. Ця діяльність базується на розумінні психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, а також глибокому вивченні специфіки мовленнєвих порушень, які можуть включати різні форми: дислалію, дизартрію, ринолалію, заїкання та інші розлади мовлення. Педагог зобов'язаний враховувати ці відмінності, плануючи свою роботу таким чином, щоб стимулювати не тільки мовленнєву активність дитини, але й формувати її адаптивні здібності в новому соціальному середовищі [1, с. 22].

Методологічний інструментарій, який педагог використовує для вивчення адаптивних здібностей молодших школярів, є фундаментальною складовою роботи. Це включає педагогічне спостереження, різні види тестування, анкетування та діагностичні бесіди. Педагогічне спостереження дозволяє оцінити реакції дитини на нові ситуації, її здатність до соціальної взаємодії та емоційне реагування на труднощі. Крім того, корисними є психолого-педагогічні методи тестування, такі як проєктивні методики, що дозволяють дослідити рівень тривожності, самостійності, комунікативної готовності та інших важливих аспектів адаптації.

Анкетування батьків та самих дітей є важливим інструментом для отримання додаткової інформації про

психологічний стан і рівень адаптації дитини в домашніх умовах, а також її реакцію на шкільне середовище. Ці дані допомагають педагогу створити індивідуалізований план роботи з кожним учнем, враховуючи його особливості, темперамент та мовленнєві потреби. Наприклад, для дітей з високим рівнем тривожності важливо приділяти увагу емоційній підтримці, тоді як для дітей, які мають труднощі з встановленням контактів з однолітками, необхідно проводити спеціальні вправи на розвиток соціальних навичок [2, 1 с. 68].

Корекційно-розвиткова робота у початковій школі включає цілий спектр заходів, спрямованих на підвищення адаптивних здібностей молодших школярів з мовленнєвими порушеннями. Педагог повинен систематично працювати над розвитком мовленнєвої діяльності дитини, використовуючи як індивідуальні, так і групові заняття. Індивідуальні заняття спрямовані на корекцію конкретних мовленнєвих порушень і включають артикуляційні вправи, розвиток слухової уваги, роботу з логопедом та спеціалістами з корекційної педагогіки. Групові заняття, у свою чергу, спрямовані на розвиток соціальних навичок та формування комунікативної взаємодії серед однолітків. Педагогічні ігри, які акцентують увагу на мовленнєвій активності та комунікації, допомагають дітям подолати страх перед висловлюваннями та покращити їх здатність до мовленнєвого спілкування.

Особливо важливим аспектом у корекційній роботі є формування позитивного психологічного клімату в навчальному середовищі. Діти з мовленнєвими порушеннями часто відчують себе ізольованими через неможливість ефективно спілкуватися з однолітками. Тому педагог повинен створити умови для емоційної безпеки та соціальної підтримки. Це досягається через впровадження методів інклюзивної освіти, залучення до групової діяльності та організацію спільних завдань, що сприяють командній роботі. Важливо також створювати ситуації успіху для дітей з мовленнєвими порушеннями, що допомагає зміцнити їхню самооцінку та впевненість у власних силах [3, с. 57].

Невід'ємною складовою роботи є співпраця з батьками. Батьки повинні бути активними учасниками корекційного процесу, отримувати рекомендації від педагога та інших фахівців (логопедів, психологів) щодо створення сприятливих умов для розвитку мовлення вдома. Батькам також важливо розуміти емоційні потреби дитини, підтримувати її та

заохочувати до соціальних контактів у позашкільному середовищі.

Для підвищення адаптивних здібностей молодших школярів з мовленнєвими порушеннями педагог повинен інтегрувати різні методи та технології, спрямовані на формування навичок саморегуляції, самостійності та соціальної компетентності. Це можуть бути тренінги на розвиток емоційної стійкості, комунікативних вмінь та розв'язання конфліктних ситуацій. Педагогічні методи, які використовуються для цього, повинні бути адаптовані до потреб кожної дитини та враховувати її індивідуальні особливості.

Якщо говорити про методологічний інструментарій вивчення адаптивних здібностей молодших школярів, то він базується на комплексному підході, який охоплює різноманітні методи збору даних, аналізу інформації та інтерпретації отриманих результатів з метою розуміння рівня соціальної та емоційної адаптації дитини в навчальному середовищі. Одним з ключових аспектів цього інструментарію є використання як кількісних, так і якісних методів дослідження. Це дозволяє отримати глибокі та багатогранні дані, що сприяють точній оцінці адаптивних можливостей дитини.

Кількісні методи, що застосовуються для оцінки адаптивних здібностей, включають стандартизовані тести та опитувальники, які дозволяють кількісно виміряти такі показники, як рівень тривожності, соціальна компетентність, емоційна стійкість та когнітивна гнучкість. Важливими елементами кількісної оцінки є визначення ступеня успішності виконання завдань, які потребують адаптаційних механізмів, таких як зміна видів діяльності або вирішення проблемних ситуацій. Використання таких методик дає змогу порівнювати результати учнів між собою та виявляти типові та нетипові патерни адаптації, що може свідчити про необхідність додаткової педагогічної або психологічної підтримки [4, с. 14].

З іншого боку, якісні методи дослідження, такі як спостереження, інтерв'ю та аналіз поведінкових реакцій у навчальних та позанавчальних ситуаціях, забезпечують глибше розуміння індивідуальних особливостей адаптаційного процесу. Ці методи дозволяють виявити не тільки прояви адаптаційних здібностей, але й контекст, у якому ці здібності розвиваються. Наприклад, спостереження за поведінкою дитини під час групової роботи може дати інформацію про її

здатність до співпраці, сприйняття критики, ініціативність та рівень емоційної стабільності у взаємодії з однолітками. Інтерв'ю з батьками, вчителями та самим учнем дозволяє отримати суб'єктивну інформацію щодо адаптації дитини в різних середовищах, зокрема вдома та у школі.

Ключовим елементом у вивченні адаптивних здібностей є розробка спеціальних ситуацій або сценаріїв, що моделюють стресові або нові умови для дитини. Такі сценарії можуть включати зміну правил гри, введення нових ролей або завдань, що дозволяють оцінити, як дитина реагує на зміни, чи здатна вона швидко адаптуватися та приймати нові рішення. Вивчення реакцій на ці змінені умови дозволяє виявити рівень когнітивної та емоційної гнучкості дитини, а також її здатність до самоконтролю та саморегуляції.

Методологічний інструментарій також включає аналіз індивідуальних навчальних досягнень дитини у контексті її адаптаційних здібностей. Наприклад, оцінка успішності виконання завдань у нових або незвичних умовах може показати, наскільки дитина здатна використовувати свої знання та навички для вирішення нестандартних завдань, що вимагають швидкої адаптації. Крім того, педагогічний аналіз шкільних ситуацій, в яких дитина проявляє проблеми адаптації, допомагає виявити причини цих проблем і розробити подальші корекційні заходи [5, с. 269].

Важливою складовою методологічного інструментарію є розробка індивідуальних карт адаптації, які включають дані про емоційний, соціальний та когнітивний розвиток дитини, а також специфічні індикатори її адаптаційних здібностей. Такі карти допомагають систематизувати інформацію, отриману від різних методів дослідження, і створювати повну картину адаптаційного потенціалу кожного учня.

Корекційно-розвиткова робота у початковій школі, спрямована на підвищення адаптаційних здібностей молодших школярів з мовленнєвими порушеннями, ґрунтується на індивідуальному підході до кожної дитини з урахуванням її мовленнєвих і психологічних особливостей. Така робота передбачає використання комплексних методик, які охоплюють різні аспекти розвитку: мовленнєву діяльність, когнітивні процеси, емоційно-вольову сферу, а також соціальну адаптацію.

Одним із ключових напрямів корекційної роботи є розвиток мовленнєвих навичок і створення умов для успішного

навчання дітей у загальноосвітньому середовищі. Мовленнєві порушення часто впливають на соціальну адаптацію учнів, оскільки недостатній рівень вербальної комунікації може викликати труднощі у взаємодії з однолітками, а також знижувати рівень впевненості у собі. Тому в роботі з такими учнями важливо створювати спеціальні мовленнєві ситуації, що стимулюють активну участь у комунікації, розвивають мовленнєве мислення, здатність до діалогу та вирішення проблемних ситуацій за допомогою вербальних засобів. Важливим завданням педагога є допомога дитині в подоланні бар'єрів у спілкуванні через постійну мовленнєву практику в безпечному та підтримуючому середовищі [6, с. 448].

Корекційно-розвиткова робота також має включати заходи, що сприяють розвитку емоційної стійкості та соціальної адаптації. Це може бути досягнуто через спеціально організовану діяльність, яка допомагає дітям навчитися керувати своїми емоціями, розуміти почуття інших і будувати ефективні соціальні взаємодії. Психологічна підтримка, зокрема, ігрова терапія, тренінги на розвиток емоційної компетентності та соціальної взаємодії, допомагають дітям подолати тривожність і невпевненість, які часто супроводжують мовленнєві розлади. Важливо, щоб педагог постійно підтримував учня в процесі інтеграції в соціальні групи, допомагаючи налагоджувати контакти з однолітками та вчити конструктивному вирішенню конфліктних ситуацій [7, с. 161].

Для забезпечення ефективного розвитку адаптивних здібностей дітей з мовленнєвими порушеннями педагогу необхідно використовувати інтегративний підхід, який поєднує корекцію мовлення з одночасним розвитком когнітивної та поведінкової сфер. Використання вправ на розвиток уваги, пам'яті та мислення дозволяє підвищити когнітивні можливості учнів, що позитивно впливає на їхню здатність адаптуватися до змін у навчальному процесі. У цьому контексті важливими є вправи, що сприяють формуванню гнучкості мислення, здатності до переключення між різними видами діяльності та швидкої реакції на нові завдання. Педагогічна підтримка має бути спрямована на розвиток в учня вміння адаптувати свої поведінкові стратегії відповідно до конкретних умов навчального середовища.

Застосування групових форм роботи також є ефективним засобом для розвитку адаптаційних здібностей школярів з

мовленнєвими порушеннями. Робота в групах дає можливість дітям набути соціальних навичок у реальному контексті комунікації, а також сприяє зниженню соціальної ізоляції, яка може виникати через мовленнєві труднощі. Крім того, групові заняття створюють умови для формування командної співпраці, що розвиває здатність до взаємодії, врахування інтересів інших та ефективного вирішення спільних завдань. Педагог відіграє важливу роль у тому, щоб організувати такі заняття, де всі учасники могли б активно брати участь і відчувати підтримку з боку однолітків [8, с. 80].

У процесі корекційно-розвиткової роботи особливу увагу слід приділяти індивідуальному темпу розвитку кожної дитини. Мовленнєві порушення можуть по-різному впливати на загальні адаптивні здібності, тому педагог має враховувати індивідуальні особливості дітей та їхню готовність до нових завдань. Поступове ускладнення навчальних ситуацій та регулярне надання зворотного зв'язку дозволяє учням краще усвідомлювати свої успіхи та коригувати власну поведінку для більш ефективної адаптації. Крім того, постійне включення елементів позитивного підкріплення сприяє формуванню мотивації до навчання і соціальної взаємодії, що є необхідним для підвищення адаптивних можливостей [9, с. 43].

Загалом, практична робота педагога з розвитку адаптивних здібностей молодших школярів з мовленнєвими порушеннями вимагає комплексного підходу, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини. Ефективна корекційно-розвиткова діяльність поєднує роботу над мовленнєвими навичками з розвитком когнітивних та соціально-емоційних здібностей, забезпечуючи поступову інтеграцію дітей у навчальне та соціальне середовище. Використання індивідуальних і групових форм роботи, психологічна підтримка та створення умов для успішної соціальної адаптації є ключовими елементами, які сприяють підвищенню адаптивних можливостей учнів, дозволяючи їм ефективно взаємодіяти в навчальному процесі та соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросович К. А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 3 (46). С. 20-24.
2. Біла І. М. Структурна модель розвитку здібностей в онтогенезі. *Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах*

сучасного суспільства : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конференції (11-12 листопада 2016 р., м. Київ) / за ред. О. І. Власової та ін. К. : Вид-во "Віваріо", 2016. С.168-169 .

3. Галущенко В. І. Вплив перинатальних факторів в генезі порушень у дітей з різними формами стертої дизартрії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 38. С. 55-60.

4. Гуріна О. Адаптація першокласників: Семінар для вчителів початкових класів. *Психолог. Шкільний світ*. 2018. № 15. С. 13-16.

5. Жунсі Ху. Сутність та особливості поняття адаптація у науковій літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013. № 3. С. 265-274.

6. Калмикова Л. О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : психолінгвістичний і лінгвістичний виміри : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2017. 448 с.

7. Каут Н. М. Особистісна адаптованість молодших школярів. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2012. Вип. 17. С. 157-165.

8. Климчук В. О., Коробка Л. М. Способи підвищення соціально-адаптивних можливостей людини в умовах переживання наслідків травматичних подій : методичні рекомендації / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології ; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 80 с.

9. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. К. : Просвіта, 2009. – 416 с.

10. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі. *Початкова школа*. 2013. № 7. С. 42-44.